

Побічні ефекти трансформаційних змін: кримінометрична характеристика соціально- економічних детермінант асоціальних проявів в Україні

Кучер М.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту організацій і адміністрування
Дніпровського державного технічного університету

Кучер О.А.

магістр права,
Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті розглянуто детермінанти рівня злочинності та поширення асоціальних процесів криміногенного характеру, соціально-економічні фактори, що сприяють зростанню рівня злочинності в Україні. Кримінометрична характеристика негативних соціально-економічних явищ і процесів зведена до узагальнення даних про побічні ефекти трансформаційних змін. Визначено найвагоміші загрози соціально-економічній безпеці України.

Ключові слова: трансформаційні зміни в Україні, асоціальні прояви, злочинність, кримінометрична характеристика, соціально-економічні детермінанти.

Кучер М.М., Кучер О.А. ПОБОЧНЫЕ ЭФФЕКТЫ ТРАНСФОРМАЦИОННЫХ ИЗМЕНЕНИЙ: КРИМИНОМЕТРИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ДЕТЕРМИНАНТ АСОЦИАЛЬНЫХ ПРОЯВЛЕНИЙ В УКРАИНЕ

В статье рассмотрены детерминанты уровня преступности и распространения асоциальных процессов криминогенного характера, социально-экономические факторы, способствующие росту уровня преступности в Украине. Кримінометрическая характеристика негативных социально-экономических явлений и процессов сведена к обобщению данных о побочных эффектах трансформационных изменений. Определены наиболее значимые угрозы социально-экономической безопасности Украины.

Ключевые слова: трансформационные изменения в Украине, асоциальные проявления, преступность, кримінометрическая характеристика, социально-экономические детерминанты.

Kucher M.M., Kucher O.A. ASSOCIATED EFFECTS OF TRANSFORMATIONAL CHANGES: CRIMINOMETRIC CHARACTERISTICS OF THE SOCIO-ECONOMIC DETERMINANTS OF ASOCIAL MANIFESTATIONS IN UKRAINE

The article considers the determinants of the level of crime and the spread of asocial criminal processes, social and economic factors that contribute to the growth of crime in Ukraine. Criminometric characteristics of negative socio-economic phenomena and processes are reduced to a generalization of data on the side effects of transformational changes. The most significant threats to the social and economic security of Ukraine are identified.

Keywords: transformational changes in Ukraine, antisocial manifestations, criminality, criminometric characteristics, socio-economic determinants.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах трансформаційних змін в економіці України посилюються деструктивні процеси, які зазвичай переростають у трансформаційну кризу, що негативно впливає на всі сфери життя суспільства і суттєво послаблює ефективність реформування їхніх інститутів. Нинішня системна криза, яка охопила Україну, на декілька порядків підняла криміногенний вплив «старих» соціальних протиріч і породила нові протиріччя у сфері економічних відносин, що знайшло свій прояв у зростанні рівня злочинності та поширенні асоціальних процесів (йдеться насамперед про тіньову

економіку, корупцію й організовану злочинну діяльність). З огляду на це пошук оптимальних шляхів і засобів запобігання та протидії цим негативним наслідкам трансформаційної кризи має велике значення не тільки для стабілізації багатьох соціальних інститутів і процесів економічного розвитку, але й для забезпечення соціально-економічної безпеки держави. Ефективність такої діяльності залежить передусім від виявлення та аналізу соціально-економічних чинників, котрі детермінують динамічне зростання як самої злочинності, так і тих асоціальних процесів, які вона зумовлює.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика кримінометричного аналізу економічних детермінант асоціальних проявів, зокрема злочинності, разом з емпіричними дослідженнями широко розвинута за кордоном (перш за все, в США) у межах неінституціональної науково-дослідницької теорії [1]. Серед останніх розробок з проблеми соціально-економічної обумовленості злочинності особливе місце посідають роботи Д. Грогера, Д. Нейджина, Д. Уолдфогеля, Х. Таучена, А. Вітте, А. Уільямса, Р. Сиклеса, С. Левіта та інших вчених. Для вітчизняної науки цей напрям досліджень – економічний аналіз злочинної і правоохоронної діяльності (economics of crime and punishment), сформований на стику економічної та кримінологічної наук, – є відносно новим, оскільки Україна має порівняно недостатній досвід ринкових відносин, який сильно деформований в соціально-політичній та правовій системах держави.

Сучасні дослідження, пов'язані із забезпеченням соціально-економічної безпеки та профілактикою злочинності в умовах трансформаційних змін в Україні, або представлені виключно в економічному ракурсі (роботи В.М. Гейця, Е.М. Мочерного, Л.С. Шевченко та ін.), або зводяться до вузького кримінологічного аналізу (роботи А.М. Бойко, А.П. Закалюка, О.Г. Кальмана, В.М. Поповича, Є.Л. Стрельцова та ін.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Детермінуючі властивості соціально-економічних факторів, незважаючи на їх визначальну роль в умовах сьогодення, системно і пролонговано не аналізуються. Економічний підхід, за яким головні причини злочинності лежать в економічних стосунках та матеріальних умовах життя суспільства, у вітчизняній науці до цього часу не був предметом окремого вивчення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є виявлення та кримінометрична характеристика соціально-економічних факторів, які спричиняють та обумовлюють злочинність в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи криміногенні фактори економічного характеру у період трансформаційних змін, багато авторів домінуючими називають *кризові явища у сфері економічних стосунків* [2]. Негативні наслідки економічної кризи, а саме падіння виробництва, недозавантаження виробничих потужностей, зростання безробіття, зниження рівня доходів населення, порушення в грошово-кредитній і

валютно-фінансовій сферах, суттєві соціальні наслідки тощо, обумовлюють зростання соціальної напруги загалом і злочинності зокрема. Від незайнятості та безвихідності злочини здійснюються переважно шляхом примітивного порушення закону – крадіжки, розбою, грабежу, тобто причина злочинності за таких обставин полягає у «користі – бідності».

За роки незалежності України *спад виробництва*, що генерує зменшення зайнятості і зростання безробіття, виявився на рівні приблизно 60% від досягнутого випуску продукції в 1991 році. Це можна порівняти із втратами під час Другої світової війни економік Німеччини, Японії та СРСР [3, с. 6]. Недовиробництво товарів породжує незадоволеність потреб споживачів. До того ж зменшується дохідна частина держбюджету, що позначається на доходах і купівельній спроможності населення. Так, лише за 2014–2015 роки ВВП України на душу населення – один з індикаторів рівня життя населення, який залежить від економічного потенціалу країни, – скоротився на 31,3% і становив у 2015 році 90 615 млн. USD [4].

Загалом через системні вади вітчизняна економіка впала з 8–10 місця в Європі в 1991 році до майже останнього нині [3, с. 6]. За рейтингом глобальної конкурентоспроможності, складеного спеціалізованою міжнародною організацією «Трансперенсі інтернейшнл» ("Transparency International"), у 2014–2015 роках Україна посідала 76 місце серед 144 країн з показником 4,03 балів із 7 максимальних [5].

На жаль, в Україні продовжує відбуватися поступова втрата вітчизняними виробниками багатьох сегментів внутрішнього ринку товарів, що пов'язано не лише з воєнними діями на Донбасі, але й зі значними структурними деформаціями в національній економіці та низькою конкурентоспроможністю підприємств в умовах відкритості економіки. Закриваються індустриальні виробництва (машинобудівні, хімічні і навіть металургійні підприємства), в яких зайнята значна кількість економічно активного населення. Їх роль зменшується, проте зростає роль підприємств харчової галузі [6, с. 265–267]. Великий бізнес починає згортати виробництво і все більше переходить в аграрний бізнес, тим більше, що у структурі експорту України продукти харчування вже становлять 40%.

Безробіття – класична кримінологічна детермінанта. Цей фактор злочинності набув в Україні загрозливого стану. За офіцій-

ними даними, чисельність зайнятого населення в Україні на кінець 2015 року складала 16,5 млн. осіб (64,7% від загальної чисельності населення у працездатному віці), а безробітних налічувалося 1,65 млн. осіб. Рівень безробіття, згідно з методологією Міжнародної організації праці, склав 9,1%, при цьому рівень безробіття серед молоді до 25 років виріс до майже 23% [7, с. 21, 30–31]. Іншими словами, мінімум 35% економічно активних громадян виключені зі сфери суспільного виробництва, не мають стабільних джерел доходів і утворюють групу ризику щодо пошуку нелегальних джерел засобів до існування, зокрема кримінальних.

На обліку у службі зайнятості у 2015 році в середньому перебували понад 490,8 тис. безробітних громадян [7, с. 32], хоча, згідно з оцінками незалежних експертів, їх число у рази більше [8]. Фахівці вважають, що офіційна статистика України штучно занижує рівень безробіття, як і інші найважливіші для визначення життєвого рівня показники [9].

Слід зауважити, що міжнародні експерти стверджують, що допустимий рівень безробіття у суспільстві не повинен перевищувати 10% населення у соціально активному віці. Вищі показники загрожують соціальній стабільності у державі, а безробітні потенційно можуть поповнювати ряди правопорушників. І це не маргінали, а працівники, які хочуть працювати, але не можуть через зупинку виробництва і нефінансування праці.

Серед об'єктивних причин такого тяжкого стану на ринку праці фахівці виділяють військовий конфлікт, втрату територій, на яких був розташований промисловий потенціал України, і економічну кризу. До цих причин можна додати недостатньо зважену політику уряду, зокрема, у сфері зайнятості. В Україні не проводиться активна наступальна політика щодо створення нових робочих місць, стимулювання підприємців насамперед податковими пільгами.

Проблема високого рівня безробіття не тільки сприяє трудовим міграційним процесам перш за все молоді, але й створює передумови для погіршення криміногенної ситуації та зростання злочинності.

У роботі О.Г. Кальмана наголошується на тому, що кореляційний аналіз показників питомої ваги безробітних осіб, які вчинили злочини проти власності, і питомої ваги безробітних у загальній структурі населення дає змогу зробити висновок про те, що кримінальна активність незайнятого населення у

сфері економіки приблизно у п'ять разів перевищує кримінальну активність серед зайнятого населення [2].

Отже, можна припустити, що теперішнє поточне зростання майнових злочинів пов'язано з незатребуваністю населення на ринку праці.

Фактор інфляції. В Україні протягом останніх років темпи інфляції пришвидшуються. Так, у 2013 році рівень інфляції становив 100,5%, що призвело до зростання споживчих цін на 0,5%, у 2014 році – 124,9%, а у 2015 році – вже 143,3% [10]. Через відставання темпів зростання номінальної і реальної заробітної плати від різко зростаючих цін на товари і послуги, збиток від інфляції відчули всі категорії населення, особливо найменш захищені, а саме пенсіонери, студенти, безробітні. Знецінюються заощадження населення, що підриває стимули до грошового накопичення. Невчасна виплата заробітної плати, масові звільнення через скорочення виробництва спонукають працівників боротися за свої права, що посилює соціальну напруженість в суспільстві і сприяє злочинності. Крім того, податкове законодавство зазвичай не встигає за темпами інфляції. В результаті багато платників податків автоматично через зростання їх номінального доходу потрапляють у вищу групу оподаткування. Так відбувається прихована конфіскація грошових коштів у населення через податки. В умовах інфляції порушується стабільність економічних зв'язків і соціальних стосунків у суспільстві. Часто змінні ціни перестають бути інформаційним орієнтиром для виробників і споживачів, підприємці не знають, яку ціну встановити на свою продукцію, а покупці не знають, скільки потрібно заплатити. Порушуються фінансово-кредитні стосунки. Гроші перестають виконувати свої функції. Згортається виробництво, населення зубожіє. Стимулюються кризові явища в соціальній, економічній і політичній сферах суспільства. [11]

Отже, перехід інфляційного процесу за природні межі має руйнівні наслідки і породжує гострі соціально-економічні проблеми, серед яких слід назвати загальне тривале нерівномірне зниження реальних доходів усіх верств населення, особливо осіб з відносно фіксованими номінальними доходами; знецінення грошових заощаджень населення; диференціацію населення, перерозподіл національного доходу і національного багатства за рахунок переважної кількості населення; стимулювання спекуляції, злочинності,

посилення тіньової економіки; соціально-політичне напруження в суспільстві тощо [9; 11].

Зниження рівня добробуту населення. ООН відносить Україну за рівнем економічного розвитку до групи «країн з рівнем доходу нижче середнього» [6, с. 28]. Так, валовий національний дохід (ВНД) на душу населення у доларах США (USD) України у 2013 році складав 4 003,4 USD, що менше середнього світового рівня (5 400 USD) [12].

У 2016 році середньомісячна офіційна заробітна плата у доларовому еквіваленті становила близько \$250 (6 475 грн.) [4]. Це майже у два рази менше, аніж у 2013 році (\$450, або 3 619 грн.). Для порівняння зазначимо, що у сусідній Польщі цей показник складає майже \$1 000.

Впродовж останніх років динаміка реальної заробітної плати постійно стримувалася високими темпами інфляції і суттєво відставала від зростання цін на товари і тарифів на послуги. Так, за період 2014–2015 років реальна заробітна плата мала тенденцію до зниження (у % до попереднього року): у 2014 році на 6,5%, а у 2015 році на 20,2% [10]. У 2016 році офіційна статистика зафіксувала зростання реальної заробітної плати на 6,5% порівняно з 2015 роком [4].

За роки незалежності України розмір законодавчо встановленої мінімальної заробітної плати, нижче якого не може бути встановлена оплата за виконану працівником місячну норму робіт, мав стійку тенденцію до зростання. Якщо з першої половини 1998 року до кінця 2002 року мінімальна заробітна плата складала близько 20–25 доларів, то сьогодні вона дорівнює близько 60 дол.

По відношенню до прожиткового мінімуму величина мінімальної заробітної плати до

2009 року була меншою за нього, а лише з 2009 року – більшою. У 2016 році мінімальний розмір заробітної плати у 1 600 грн. перевищив прожитковий мінімум лише на 3,5%, який становив 1 544 грн. Для порівняння, у 2002 році вона дорівнювала 45,2% прожиткового мінімуму.

Аналіз основних індикаторів безпеки людського розвитку в Україні у 2013–2016 роках (табл. 1) показав, що сучасний стан економіки країни не в змозі задовольнити гідний і якісний рівень життя населення.

Бідність населення – це реальна небезпека погіршення кількісних і якісних показників трудового потенціалу країни, маргіналізації частини населення, різкого розшарування людей за майновим і соціальним цензом, виникнення масових акцій протесту, злочинності, втрати серйозних важелів економічного розвитку держави. Бідність означає: а) низьку купівельну спроможність населення, а отже, низький сукупний попит та звуження внутрішнього ринку країни; б) обмежені можливості нагромадження населенням грошових заощаджень, тобто скорочення джерел внутрішніх інвестицій [13, с. 162].

Згідно з розрахунками фахівців Світового банку поріг абсолютної бідності для мешканців країн Центральної та Східної Європи становить 4,3 дол. США на добу, тобто 130 доларів на місяць [14]. Водночас Законом України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» прожитковий мінімум з 1 січня встановлений у розмірі 1 544 грн. на місяць (57\$) [15].

Згідно з даними Міністерства праці і соціальної політики бідними можна вважати 28,3% українців, якщо виходити з «межі бідності», яка складає 56,6% від прожиткового мінімуму і коливається разом з ним. Близько

Таблиця 1

Основні індикатори безпеки людського розвитку в Україні у 2013–2016 роках

Показник / індикатор	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік
1. Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн.	3 265	3 480	4 195	6 475
2. Мінімальна заробітна плата на кінець року, грн.	1 218	1 218	1 378	1 600
3. Прожитковий мінімум, грн.	1 176	1 176	1 330	1 544
4. Мінімальний розмір пенсії за віком, грн.	894	949	1 074	1 247
5. Відношення середньої заробітної плати до мінімальної (на кінець року), разів	2,68	2,86	3,04	4,05
6. Відношення мінімальної зарплати до прожиткового мінімуму для працездатної особи, разів	1,04	1,04	1,04	1,04
7. Відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму, разів	2,78	2,96	3,15	4,19
8. Відношення мінімального розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму, разів	0,76	0,81	0,81	0,81

Примітка: відносні показники розраховано автором на основі даних [4; 7, с. 21; 10]

70% населення України мали сукупний дохід на душу населення менше за прожитковий мінімум [10].

Згідно з іншими джерелами інформації в умовах бідності в Україні мешкають 33% населення (за національною шкалою). Водночас, за даними ООН, на травень 2015 року понад 80% жителів України можна віднести до категорії бідних, оскільки їх середньомісячний дохід не перевищував 150 доларів США [6]. Тобто лише 20% населення України спроможні забезпечити свої мінімальні потреби для життєдіяльності за рахунок офіційних надходжень. Деякі дослідники називають і цифру в 10% [8]. Отже, якщо проводити жорстку залежність між бідністю і багатством, то можна сказати, що 80–90% громадян України повинні забезпечувати умови своєї життєдіяльності за рахунок вчинення злочинів. Привертає до себе увагу і таке унікальне явище, як бідність працюючих людей, яка, згідно з даними Державної служби статистики України, становить близько 20% [6, с. 21].

Збільшення масштабів бідності позначилося на розмірі та структурі витрат домогосподарств. Багато родин були змушені перейти на режим суворої економії та не могли як раніше робити заощадження. Нині *купівельна спроможність населення* залишається стабільно низькою. Щорічні обстеження Держкомстатом домогосподарств засвідчили, що в 2015 році лише 6,2% опитаних мали доходи, необхідні для пристойного життя і заощаджень; 45,7% повідомили про задоволення повсякденних потреб (у харчуванні, одязі, оплаті комунальних послуг, проїзді у транспорті), при цьому купувати товари тривалого користування, повноцінно відпочивати і лікуватися не можуть собі дозволити; 43,2% постійно відмовлялися від найнеобхіднішого, крім харчування, а 4,9% не змогли навіть повноцінно прохарчуватися [10; 14].

Слід зауважити, що під час розгляду проблеми «бідність – злочинність» між бідністю та злочинністю не завжди існує безпосередній зв'язок. Стримуючими факторами вчинення злочинів для деяких категорій осіб виступають моральне виховання, релігійна приналежність, страх відповідальності перед законом тощо. Отже, статистичні дані щодо скоєння корисливих злочинів в Україні за 2013–2016 роки лише частково відображають кількість злочинів, обумовлених бідністю (при цьому не враховується латентність таких злочинів).

Політико-економічна криза 2014 року, великий потік вимушених переселенців з Дон-

басу та Криму значно погіршили ситуацію з бідністю. Крім того, відсутність статистичної інформації щодо територій, непідконтрольних українській владі, не дає змогу навести цілком вичерпні та достовірні дані.

Злочини, які обумовлені бідністю, мають переважно майновий та корисливий характер, оскільки людина, яка опинилася за межею бідності, прагне задовольнити перш за все свої фізичні та матеріальні інтереси.

Поляризація населення за доходами. В Україні сформована олігархічна модель економіки [8]. Так, за оцінками експертів, 75% національного багатства привласнюють близько десяти великих фінансово-промислових груп [8]. Зворотною стороною олігархічної моделі економіки є різка диференціація населення за рівнем доходів у різних прошарках суспільства, низька частка зайнятого населення та бідність основної його частини.

Строкатою виглядає соціально-статусна структура населення за можливостями доступу до ресурсів, необхідних для задоволення потреб та інтересів. Згідно з усередненими оцінками фахівців в Україні приблизно 3–5% населення – це заможні люди, від 17% до 40% складають середній клас, а близько 60% становлять бідні верстви населення [8; 16, с. 122].

Поглиблення соціальної нерівності в державі вимірюється за допомогою двох основних індикаторів, а саме децильного коефіцієнта (характеризує різницю в розподілі доходів між 10% найбідніших та 10% найзаможніших верств населення) та індексу Джині (сумарний показник ступеня соціального розшарування за рівнем річного доходу між усіма верствами суспільства; під час розрахунку у відсотках його називають коефіцієнтом Джині). Коефіцієнт Джині в Україні складає 28% (дані ООН), а децильний коефіцієнт – 7,6%, хоча, згідно з експертними оцінками, розрив у доходах найзаможніших і найбідніших верств населення сягає 40% [8; 16, с. 369]. Для порівняння, оптимальною величиною децильного коефіцієнта у благополучних країнах вважається значення 6, а гранично допустимим – 10 [8; 17, с. 22–24]. У світовій практиці вважається, що у разі, коли децильний коефіцієнт перевищує 10, в країні створюється небезпечна соціальна ситуація.

Різка стратифікація населення за рівнем доходів, доступом до соціальних послуг, умовами та якістю життя породжує криміногенно небезпечну соціальну нерівність, що детермінує соціальне напруження і знижує межу та

міру законослухняності значної частини суспільства. В умовах, коли більша половина населення не може задовольнити елементарні споживчі потреби за легальні доходи, люди масово вдаються до пошуку додаткових доходів, зокрема шляхом вчинення правопорушень і злочинів.

Розшарування населення підштовхувало частину працездатного населення шукати працю у сфері тіньової економіки. Наприклад, дослідження в Україні засвідчують, що приблизно 8,5–9 млн. осіб (близько третини економічно активного населення) отримували прибутки від того чи іншого виду незареєстрованої економічної діяльності, причому близько 3 млн. зайняті в незареєстрованому секторі повний робочий час, а для інших це друге місце роботи, доповнення зареєстрованої зайнятості [18, с. 181].

За роки незалежності в Україні поступово сформувалася так звана культура нерівності, яка характеризується низьким рівнем соціальної єдності суспільства, високою недовірою людей один до одного та підвищеними показниками агресивності. Водночас вирішальне криміногенне значення має все ж не бідність як така, а її сприйняття людьми в широкому соціокультурному контексті, тобто порівняння зі становищем інших категорій населення (насамперед, заможними верствами), іноземними державами, тобто, зрештою, саме суб'єктивні, а не об'єктивні чинники.

Усі ці соціальні зміни відбулись у досить короткий період за повної невідповідності суспільної свідомості, відсутності необхідної кількості та якості законодавчих актів і відповідної реорганізації державного управління. Суспільство було не готове сприйняти таке відчутне майнове розшарування, надмірно швидке протиправне збагачення чиновників та бізнесової еліти, відверту демонстрацію ними свого багатства і невинуватих, несправедливих соціальних переваг. Це зумовило втрату мотивації у більшості населення до продуктивної чесної праці, адже прагнення власного збагачення для багатьох виявилось сильнішим за професійний обов'язок.

Фактично за таких умов незареєстрований сектор ринку праці почав виконувати функції соціального амортизатора, запобігаючи ще більшому зубожінню значної частини населення.

Фактор тіньової економіки. Сьогодні тіньова складова економічної системи держави перейшла допустиму межу. Вона як за розміром, так і за своїми можливостями здій-

снює значний вплив на всі сфери життя в державі та суспільстві. Так, за розрахунками Мінекономрозвитку, у 2013 році та 2014 році рівень тіньової економіки склав 35% і 41% відповідно від обсягу офіційного ВВП [19, с. 30].

Згідно з оцінками Національного банку України, поза контролем банків знаходиться в обігу 4,8 млрд. гривень, що складає майже половину грошової маси. Гроші, які знаходяться в обігу поза банками, обслуговують товарообіг, що не оподатковується, тобто тіньову економіку. Згідно з підрахунками фахівців до 50% фінансового капіталу в Україні мають «тіньове» походження, а неофіційний внутрішній валютний обіг (поза банками) становить близько 10 млрд. доларів США [20].

До цього слід додати наявність в Україні таких явищ, як, зокрема, приховані рентні доходи, прихована зайнятість, робота без ліцензій, зайнятість осіб, що отримують соціальні допомоги з безробіття, приховування угод, «чайові», бартер товарів та послуг.

Як свідчить світова практика, тіньова економіка, яка є антисоціальною системою всередині країни, складається з неформальної, прихованої, підпільної та кримінальної економіки. Викликом вітчизняної економіки є не значні обсяги її тіньової складової, а те, що в Україні вона має економічні джерела походження (а не кримінальні, як це має місце у розвинених країнах) [19, с. 30].

Щодо загальнокримінальної тіньової економіки, то до її складу можуть бути віднесені такі види тіньової діяльності, як, зокрема, шахрайство, крадіжки, привласнення виданих під розписку грошей.

Відсутність впевненості в гарантуванні захисту правоохоронними органами, підштовхує навіть законослухняних підприємців до рук злочинних угруповань з подальшим укладанням «довгострокової угоди», яка стає звичайним інструментом здійснення платежів і усунення конкурентів.

Поширюються шахрайства, нав'язуються силові методи вирішення економічних питань, конкуренції аж до фізичної розправи з небажаними партнерами, посилюється консолідація злочинних угруповань, зокрема тих, що діють в економічній сфері, йде жорстока боротьба за переділ сфер впливу.

Серед основних причин розростання тіньового сектору за час реформування економіки в Україні слід виділити недостатнє правове забезпечення роздержавлення і приватизації власності; надмірну централізацію народногосподарського комплексу;

адміністративно-командні форми управління економікою та всією країною загалом; недостатність офіційних стимулів і мотивів до трудової діяльності громадян і виробничої діяльності підприємств.

Водночас відбулися корінні зміни світоглядних установок, ідеологічної орієнтації, що стосуються, зокрема, економічної сфери. Так, раніше засуджувана приватновласницька психологія перетворилася на визнану систему поглядів і цінностей, що заохочується. Спостерігається невідповідність економічної свідомості, психології і менталітету більшості людей економічній реальності, що значно змінилася. Названі деформації детермінують різного роду розкрадання, посадові, податкові й інші злочини у сфері економічної діяльності.

У повсякденній свідомості втрачена цінність продуктивної праці як джерела благополуччя і головного засобу самореалізації особистості досить поширеним стало уявлення про можливість легко досягти благополуччя шахрайським шляхом – спекулятивними операціями, участю в сумнівних фінансових «іграх» та кримінальному бізнесі.

Надмірне державне втручання в економіку призвело до уповільнення темпів економічних реформ, до корумпованості держапарату. За досить високого рівня розвитку ринкових відносин у сфері комерційного посередництва, торгівлі, перерозподілу матеріальних цінностей впровадження цих відносин у сферу виробництва відбувалося надзвичайно повільно. Звідси впливає падіння виробництва, збереження товарного дефіциту за бурхливого зростання цін на товари і послуги.

Фактор корупції. Україна визнана корумпованою країною. Так, у рейтингу корупції

“Transparency International” Україна посідає 144 місце із 175 країн-учасниць опитування з показником 2,6 бали за 10-бальною шкалою [8].

Такому стану речей сприяли надзвичайно велике втручання держави в економіку, несправедлива система оподаткування, величезні витрати на утримання органів державної влади, недосконале законодавство. Все це призвело до масового ухилення від сплати податків, формування тіньового сектору економіки, вкрай низького рівня забезпечення тих, хто працює у бюджетній сфері. Звідси впливає корумпованість чиновницького апарата.

Корупційна діяльність «бумерангом» впливає на погіршення економічного становища в Україні. «Трансперенсі Інтернейшнл» вважає корупцію основним чинником економічного занепаду України. Корумпована номенклатура не зацікавлена в реальному здійсненні економічної та адміністративної реформ.

Висновки з цього дослідження. Створена в українському суспільстві система економічних відносин визначає існування злочинності, зумовлює її характер і рівень зміни. Злочинність детермінується дисфункціями економічного розвитку. Наведена кримінометрична характеристика свідчить про те, що найбільш небезпечними соціально-економічними детермінантами криміналізації суспільства є такі похідні економічної кризи, як безробіття, злиденність населення і його радикальна поляризація за розміром доходів. *Встановлений зв'язок між соціально-економічними факторами і ризиком вчинення злочинів означає, що держава має забезпечити умови економічного зростання та паралельно здійснювати більш ефективну соціальну-економічну політику.*

ЛІТЕРАТУРА:

1. Латов Ю.В. Экономические детерминанты преступности в зарубежных странах / Ю.В. Латов. // Journal of institutional studies (Журнал інституціональних досліджень). – 2011. – Т. 3. – № 1. – С. 133–149.
2. Кальман О.Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження : дис. ... докт. юрид. наук / О.Г. Кальман. – Х., 2004. – 431 с.
3. Форсайт економіки України: середньостроковий (2015–2020 роки) і довгостроковий (2020–2030 роки) часові горизонти (версія для обговорення) / наук. керівник проекту акад. НАН України М.З. Згуровський // Міжнародна рада з науки (ICSU) ; НТУ «КПІ»; Інститут прикладного системного аналізу НАН України і МОН України ; Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку. – К. : НТУУ «КПІ», 2015. – 36 с.
4. Фінансовий портал Мінфін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://index.minfin.com.ua/exch/?10>.
5. Динаміка індексу конкурентоспроможності України в період з 2006 по 2015 роки / World Economic Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.weforum.org>.
6. Цілі Розвитку Тисячоліття (ЦРТ). Україна: 2000–2015 (національна доповідь) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org.ua/images/stories/docs/2015_MDGs_Ukraine_Report_ukr.pdf.
7. Україна у цифрах у 2015 році / за ред. І.М. Жук. – К. : Державна служба статистики України, 2016. – 239 с.

8. Головкін Б.М. Загальна характеристика детермінантів злочинності в Україні / Б.М. Головкін // Форум права. – 2014. – № 1. – С. 106–111. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Fpindex.Htm_2014_1_21.pdf.
9. Мочерний С.В. Економічна теорія : [підручник] / С.В. Мочерний, М.В. Довбенко. – К. : Академія, 2004. – 855 с.
10. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Основи економічної теорії : [підручник] / за заг. ред. Л.С. Шевченко. – Х. : Право, 2008. – 448 с.
12. Национальный доход Украины, 1990–2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.be5.biz/makroekonomika/gni/gni_ukraine.html#p2.
13. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : [монографія] / [Л.С. Шевченко, О.А. Гриценко, С.М. Макуха та ін.] ; за ред. Л.С. Шевченко. – Х. : Право, 2009. – 312 с.
14. Струченков О.В. Динаміка бідності в Україні / О.В. Струченков [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://commons.com.ua/dynamika-bidnosti-in-ua>.
15. Про Державний бюджет України на 2017 рік : Закон України від 21 грудня 2016 року № 1801-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 3. – Ст. 31.
16. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу / за ред. Е.М. Лібанової. – К. : Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2012. – 404 с.
17. Моніторинг розвитку соціальної сфери України за 2012 рік. – К. : Центр перспективних соціальних досліджень, 2013. – 142 с.
18. Перехідна економіка : [підручник] / [В.М. Геєць, Є.Г. Панченко, Е.М. Лібанова та ін.] ; за ред. В.М. Гейця. – К. : Вища школа, 2003. – 591 с.
19. Звіт про проведення Національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму. Україна 2016 – К., 2016. – 238 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2016/20161013/zvit.pdf.
20. Васенко В.К. Тіньова економіка України та шляхи її детінізації / В.К. Васенко // Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки». – 2016. – № 1. – С. 15–23.